

A R T Y K U Ł Y I R O Z P R A W Y

MATEUSZ WŁODAREK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*STUDIA SOCJOLOGICZNE NAD ARCHITEKTURĄ
W STRONĘ ARCHITEKTURY
JAKO PROCESU (RE)KONSTRUOWANIA

WPROWADZENIE

Architektura stanowi jeden z ważniejszych elementów składających się na doświadczenia związane z naszym codziennym życiem. Architektoniczne artefakty, jak pisał Thomas F. Gieryn (2002, s. 35), zapewniają ochronę przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi, są miejscami pracy, spotkań i rozrywki. Jednak budynki są także symbolami reprezentującymi władzę, reżimy polityczne, status ekonomiczny i prestiż. Zgodnie z tą perspektywą architektura pojmowana jest jako przekaz znaczeń, który stabilizuje życie społeczne i nadaje trwałość różnym instytucjom. Każdy wybudowany obiekt jest zatem nośnikiem informacji, norm, wzorów i idei, na przykład politycznych, które dzięki jego materialności zostają wzmocnione wobec oddziaływania czasu i zachodzących zmian. Podejście takie wiąże się więc z takim rozumieniem architektury, w myśl którego budynki konstituowane są jako statyczne, zamknięte i materialnie stałe. W konsekwencji badacze społeczni mają tendencję do prowadzenia analiz nad obiektami architektonicznymi ze szczególnym uwzględnieniem ich stylów, układów przestrzennych oraz znaczenia, jakie niosą dla społeczeństwa. Taka postawa nie wyczerpuje repertuaru tematów badawczych, obiekty

architektoniczne są bowiem bardziej złożonymi i hybrydowymi bytami. Budynek jest nie tylko tym, co komunikuje poprzez swoją materialność i fizyczność, ale także stanowi obiekt, który działa, przekształca się i łączy z innymi podmiotami i przedmiotami.

Celem moim jest wskazanie, że w badaniach socjologicznych architektura nie może być ujmowana tylko jako skończony i zmaterializowany artefakt, ale także powinna być traktowana jako obiekt w procesie (re)konstruowania. Pokazuję zatem, jak w ostatnich dekadach poszerzył się krajobraz socjologicznych badań nad architekturą, gdyż obecnie dalece wykraczają one poza reprezentacyjne właściwości obiektu i skupiają się na dynamicznym, procesualnym i wspólnotowym wymiarze artefaktów. W pierwszej części wywodu definiuję źródła socjologicznego myślenia o architekturze, co w konsekwencji prowadzi do zarysowania perspektywy studiów socjologicznych nad architekturą. Następnie przechodzę do opisu trzech obszarów badawczych, które najlepiej pokazują przededefiniowanie paradygmatu od obiektu, który znaczy, w stronę architektury pojmowanej jako proces. W ostatniej części wskazuję na konsekwencje, jakie niesie ze sobą przyjęcie przez badaczy rozumienia architektury jako dynamicznego obiektu, który staje się pełnoprawnym aktorem życia społecznego.

Dla moich rozważań ważne jest również wskazanie, że w polskiej socjologii perspektywa poznawcza studiów nad architekturą czy socjologii architektury jest rzadko podejmowana. W tym miejscu należy też podkreślić, że artykuł ten nie jest efektem prowadzonych badań własnych, lecz raczej stanowi propozycję związaną z poszukiwaniem perspektywy teoretycznej i badawczej pomocnej w zrozumieniu procesów zachodzących współcześnie w architekturze, jak i poprzez nią.

ŹRÓDŁA SOCJOLOGICZNYCH STUDIÓW NAD ARCHITEKTURĄ

Źródeł socjologicznych studiów nad architekturą można upatrywać przynajmniej w trzech perspektywach badawczych. Pierwsze dwie to socjologia miasta i socjologia architektury, często pod pewnymi względami traktowane przez badaczy jako uzupełniające się lub całkowicie przeciwstawne podejścia badawcze (Fisher 2009; Łukasiuk 2011), trzecią perspektywę stanowi zwrot w kierunku dowartościowania materialności w badaniach architektonicznych (Latour 2003, 2010; Yaneva 2009, 2017, 2018; Latour, Yaneva 2008). Jeśli spojrzymy na relację między dwiema pierwszymi subdyscyplinami przez pryzmat architektury, która rozumiana jest nie jako abstrakcyjne pojęcie, ale znacząca materia (Steets 2016, s. 95), to jasne stanie się, dlaczego nie można postawić znaku równości pomię-

dzy socjologią miasta i socjologią architektury. Wyjaśni to także, dlaczego użycie socjologii miasta w kontekście rozpoznania procesów zachodzących w architekturze jest strategią dość mocno dyskusyjną. Aby zrozumieć problematyczną relację pomiędzy tymi subdyscyplinami, należy przede wszystkim zdefiniować przedmiot zainteresowania socjologii miasta oraz to, jak w jej ramach traktowana była materialność przestrzeni¹.

Socjologia miasta jest podejściem badawczym, które wyrosło na gruncie analiz prowadzonych przez badaczy związanych ze szkołą chicagowską od lat dwudziestych XX wieku. Robert E. Park (1925) jako jeden z czołowych przedstawicieli tej szkoły wyznaczył teoretyczną ramę empirycznego myślenia o mieście, zgodnie z którą było ono konstytuowane jako stan umysłu. Miasto postrzegano jako specyficzny obszar, w którym na relatywnie małej przestrzeni można obserwować najważniejsze procesy przemian społecznych, rozumiane najogólniej jako proces modernizacji społeczeństwa (Gałkowski 2008, s. 94). Socjologia miasta zaproponowała zatem perspektywę, którą można opisać na przykładzie mikroskopu — przy takim podejściu miasto staje się preparatem, na który badacz spogląda z góry i obserwuje sposoby życia jednostek oraz procesy, w jakie są one uwikłane (Łukasiuk 2011, s. 94). To soczewkowe spojrzenie pozwala zatem diagnozować życie społeczne i związane z nim problemy w ogóle. Jednak optyka taka w konsekwencji przyczynia się do tego, że zbyt mało uwagi poświęca się samemu materialnemu wymiarowi miasta. Zdaniem Magdaleny Łukasiuk (2011, s. 94–95), socjologia miasta niedostatecznie interesuje się materialnością, która jest jednym z najbardziej pierwotnych i niewralgicznych sposobów doświadczania fenomenu miasta przez człowieka. Dlatego kluczowe w zrozumieniu miasta i procesów w nim zachodzących jest przyglądanie się nie tylko jego ludzkiemu wymiarowi, ale dla lepszego zdefiniowania problemów społecznych należy również włączyć w przestrzeń analiz materialny charakter miasta.

W tym miejscu należy postawić pytanie dotyczące tego, jakie miejsce w badaniach społecznych zajmowała architektura. Trafnie problem ten opisuje Silke Steets, która w artykule *Taking Berger and Luckmann to the Realm of Materiality: Architecture as a Social Construction* (2016) pyta, o to, jak klasyczne teorie socjologiczne radziły sobie z fizycznością architektonicznych artefaktów. Dla badaczki interesujące staje się zdefiniowanie, jakie miejsce

---

¹ Chciałbym zaznaczyć, że zaproponowany tu opis socjologii miasta jest bardzo skrótowy, ponieważ po pierwsze, w polskiej socjologii na temat ten powstało sporo opracowań (zob. np. Jałowiecki, Szczepański 2002; Majer 2010). Po drugie, perspektywa ta nie jest przedmiotem tego tekstu, a jej przywołanie ma tylko pomóc w zrozumieniu problemu usytuowania materialnego wymiaru architektury w badaniach społecznych.

w socjologicznym namyśle zajmuje relacja pomiędzy światem społecznym i materialnym. Socjologia, a w szczególności socjologia miasta, według niej traktowała materialny wymiar świata jedynie jako element przypadkowy, a nie centralny (King 1980; Gieryn 2002; Delitz 2009). Głównego powodu takiego położenia akcentów w ówczesnych badaniach można upatrywać w tym, że w wielu teoriach socjologicznych świat społeczny konstruowany był przez wiedzę, wartości i ideologie (Eßbach 2001, s. 127), a nie poprzez materialną i fizyczną obecność artefaktów, którym przypisywano wyłącznie wartość symboliczną (Steets 2016, s. 94). Takie podejście zostało jednak zanegowane przez badaczy w latach siedemdziesiątych XX wieku (zob. np. Gutman 1975), socjologowie zaczęli bowiem wówczas włączać architekturę do badań jako znaczący element, który kształtuje obraz życia społecznego. Ta zmiana akcentów przyczyniła się do ukonstytuowania nowego podejścia badawczego nazywanego socjologią architektury (Łukasiuk 2011, s. 97).

Problem z pojawieniem się socjologii architektury jest jednak bardziej złożony, ponieważ ważne staje się osadzenie nowego podejścia w istniejących już porządkach teoretycznych (Łukasiuk 2011, s. 96). Joachim Fischer (2009, s. 402) twierdzi, że podstawą do wyłonienia się socjologii architektury było przemieszanie akcentów w ukonstytuowanej już perspektywie badawczej — socjologii miasta. Proponuje on zatem przeniesienie akcentu ze społecznych interakcji w skali miasta na budynki, względem których ludzie orientują się i lokują swoją aktywność. Materialny charakter miasta staje się więc medium, za pomocą którego mieszkańcy mogą komunikować się i wchodzić w interakcje.

Jednocześnie istnieją także takie propozycje, w myśl których socjologia architektury jest samodzielną perspektywą badawczą. Zostaje to zakomunikowane głównie poprzez wskazanie, iż posługuje się ona zupełnie innym aparatem poznawczym niż socjologia miasta. Ten aparat skoncentrowany jest na zrozumieniu tego, jak społeczeństwo i architektura wpływają na siebie nawzajem (Müller, Reichmann 2015, s. 8). Przedmiotem prowadzonych badań jest analiza konkretnych zjawisk architektonicznych w kontekście społeczeństwa. Podejście to staje się narzędziem, za pomocą którego można na nowo spojrzeć na dziedzinę architektury pod kątem współdziałania, współkonstruowania społeczeństwa i interakcji zachodzących dzięki niej. Znaczące miejsce zajmuje tutaj też analiza tego, w jaki sposób architektura i społeczeństwo są ze sobą powiązane. Część badaczy uznaje jednak, że socjologia architektury, mimo iż posiada własny rozbudowany aparat poznawczy, nadal jest relatywnie nowym prądem socjologicznego myślenia o mieście. Dlatego trudno arbitralnie wyznaczyć granicę między krajobrazem badawczym socjologii miasta i socjologii architektury.

Istotne staje się zatem wyartykułowanie, dłaczego opowiadam się tu za perspektywą studiów socjologicznych nad architekturą. Po pierwsze, związane jest to bezpośrednio z trudnością wyraźnego oddzielenia socjologii miasta od socjologii architektury. Po drugie, przyjęcie perspektywy studiów socjologicznych nad architekturą w celu opisanego społecznego zaangażowania w architekturę pozwala śledzić to, jak rozmaite propozycje socjologiczne odnoszą się do materialnego świata architektury (Steets 2016). Ponadto jest to bezpośrednia kontynuacja myślenia, jakie zaproponował Paul Jones w artykule (*Cultural Sociologies of Architecture?* (2016), gdzie we wstępie stwierdził, że pojęcie socjologii architektury traci współcześnie znaczenie, gdyż trudno dziś wskazać jednoznacznie, jakie badania moglibyśmy umieścić w granicach tego paradygmatu. Zdaniem Jonesa jego własna książka *The Sociology of Architecture* (2011) nie jest już zgodna z obecnym sposobem pojmowania architektury. Myślenie o socjologii architektury w liczbie pojedynczej jako o skodyfikowanej subdyscyplinie socjologii nie pozwala bowiem dobrze zdefiniować szerokiego i dynamicznie rozwijającego się pola analiz, w ramach którego badacze korzystają z wielu różnych perspektywy teoretycznych i metodologicznych (Jones 2016). Proponuje on zatem myślenie o pluralistycznych socjologiach architektury, gdyż takie podejście jest znacznie mniej dyscyplinujące i pozwala objąć cały repertuar spostrzeżeń badawczych na temat architektury.

Poza tym należy wysunąć jeszcze jeden ważny argument za przyjęciem perspektywy studiów socjologicznych nad architekturą, który wiąże się ze zwrotem ku materii w badaniach socjologicznych. W debacie socjologicznej coraz częściej obiekty materialne konceptualizowane są jako aktywna część porządku społecznego (zob. Latour 2010; Preda 1999; Abriszewski 2008; Krajewski 2013). Według Steets (2016) istotne jest zwrócenie uwagi na to, w jaki sposób architektura jest rozumiana jako materialna i integralna część życia codziennego. Widzę dwie możliwości zrozumienia aktywnej roli architektury. Po pierwsze, możliwe jest traktowanie architektury jako kategorii analitycznej w wyjaśnianiu procesów społecznych — architektura staje się jednocześnie narzędziem i przedmiotem badawczym. Po drugie, architekturę można uznać za kluczowy element kształtujący świat społeczny, w efekcie czego przekształca się samo rozumienie architektury, która nie jest już traktowana jako skończony i zmaterializowany obiekt, ale jako artefakt w ciągłym procesie przekształcania. Możliwość ta przejawia się zatem w dbałości o ujawnienie sposobów, w jakie produkcja architektoniczna jest fundamentalnie uwikłana w szereg materialności, które daleko wykraczają poza samo budowanie i nierozzerwalnie łączą się z tym, co społeczne. Podejście takie pozwala również zdefiniować socjologiczną troskę

o budynku, zgodnie z którą architektura nie jest tylko praktyką artystyczną związaną z estetyczną formą i semiotycznym przekazem.

Socjologiczne studia nad architekturą są więc przestrzenią badań, w której analizuje się zjawiska architektoniczne w kontekście społeczeństwa i odwrotnie zjawiska społeczne w ramach architektury. Kluczowe jest przyjrzenie się formie architektonicznej jako społecznie znaczącej, ze szczególnym uwzględnieniem produkcji i odbioru oraz uwikłania architektury w szereg różnych praktyk, co — zdaniem Jonesa (2016, s. 465) — stanowi uwodzący obszar badań.

PROGRAM BADAWCZY STUDIÓW SOCJOLOGICZNYCH NAD ARCHITEKTURĄ

Chcąc dokładniej zdefiniować, na czym polega socjologiczne zainteresowanie architekturą, należy odnieść się do bogatej i zróżnicowanej literatury przedmiotu, w której można wyróżnić trzy obszary badawcze. Wyraźne wyartykułowanie kierunków badań ma na celu z jednej strony pokazanie, jak różne podejścia socjologiczne aplikowane są przez badaczy do obszaru rozważań nad architekturą, z drugiej strony obrazuje, jak zmienia się zainteresowanie nauk społecznych architekturą, co sygnalizowałem na wstępie. W ramach trzech podstawowych perspektyw badaczki i badacze koncentrują się na: (1) rozumieniu architektury jako odzwierciedleniu panujących porządków politycznych, ekonomicznych i społecznych; (2) rozumieniu architektury poprzez praktyki; (3) postrzeganiu architektury jako przestrzeni interakcji. Jednak w centrum zainteresowania każdej z tych perspektyw znajduje się pytanie o to, jak konstytuowana jest relacja między światem społecznym i materialnym.

Zdefiniowanie różnych wymiarów tej relacji i opisanie ich za pomocą przykładów staje się kluczem do wyartykułowania specyfiki studiów socjologicznych nad architekturą. W tym miejscu należy wskazać, że źródłem dla scharakteryzowanej dalej typologii są prace Paula Jonesa (2006, 2011, 2016), Silke Steets (2015, 2016) i Albeny Yanevy (2017, 2018). Ponadto chciałbym zaznaczyć, że wyróżnione podejścia prezentują oddzielnie, co nie oznacza jednak, że nie mogą one być łączone w praktyce badawczej.

RELACJE MIĘDZY ARCHITEKTURĄ A PORZĄDKIEM POLITYCZNYM, EKONOMICZNYM I SPOŁECZNYM

Punktem wyjścia do zdefiniowania tego obszaru badań jest twierdzenie, że nauki społeczne mają tendencję do skupiania się na relacjach,

w których ważną rolę odgrywają symbole i które są zazwyczaj wyrażane dzięki materialnym artefaktom (Müller, Reichmann 2015, s. 220). Architektura może więc być analizowana pod kątem jej reprezentacyjnego i symbolicznego charakteru (zob. np. Foucault 1998). Jest wyraźną materializacją wartości, norm, idei oraz paradygmatów społecznych, które zostają literacko zapisane w kamieniu, cegle i szkłe (Müller, Reichmann 2015, s. 202). W efekcie czego podstawowe zasady — czy to demokratyczne, czy kapitalistyczne, genderowe, klasowe itd. — dystrybuowane są poprzez architekturę. Główny problem, wokół którego ogniskują się badania, skupia się więc na tym, jak forma i funkcja danego obiektu wizualizuje zmiany o charakterze społecznym, politycznym i ekonomicznym i jak w konsekwencji wpływa to na procesy zachodzące w społeczeństwie oraz kształtowanie się nastrojów społecznych. W ramach tego podejścia można śledzić zatem, jak architektoniczna produkcja uzależniona jest od poglądów i idei.

Kluczowe dla zrozumienia specyfiki tej perspektywy jest przywołanie socjologicznej analizy Roberta Gutmana (1975, 1992, 2015) sposobów, w jakie architektura jest tworzona, tak aby produkowała zmiany o charakterze cywilizacyjnym. Założenie to przyjmuję w tym miejscu jako podstawę do pokazania, że można nie tylko śledzić relację między architekturą i różnymi porządkami, ale także spojrzeć szerzej na architekturę, jak na obszar znaczeń i czerpać z tego informację na temat zmian społecznych. Dla Gutmana punktem wyjścia było skonfrontowanie architektury z potęgą kultury, polityki i ekonomii oraz poszukiwanie w architektonicznych artefaktach odbicia szerszych układów społecznych, z których się one wyłaniają. Architektura staje się zatem narzędziem materializującym struktury społeczne. Szczególnie ważna dla Gutmana była relacja między architekturą a panującymi nastrojami politycznymi i społecznymi (Jones 2016, s. 467). Dlatego śledził on, jak kształtowały się budynki takie jak muzea, biblioteki, uniwersytety, parlamenty. Takie typy obiektów stają się, według niego, naturalnym rynkiem dla architektury i reprezentują najważniejsze wartości (Gutman 1992, s. 40). O ile badania te nie przyniosły teoretycznych rozstrzygnięć na temat architektury, o tyle potwierdziły, że jest ona wciągana w szereg różnych zależności i nie można o niej myśleć jak o wyizolowanym bycie. Gutman wyznaczył zatem ramę badawczą, w której pokazał, że spoglądając na szczególny typ budynków można zrozumieć, w jaki sposób architektoniczne artefakty stają się odbiciem szerszych trendów kulturowych, politycznych oraz ekonomicznych.

Architektura jest także rozumiana w ramach tego obszaru jako środek, który uwidacznia relacje oparte na władzy. Można więc w tym wy-

padku mówić o strategii badawczej, która pozwala śledzić to, jak projekty polityczne, których celem jest tworzenie nowej tożsamości, implikują i wchłaniają produkcję architektoniczną i szeroko rozumiane środowisko architektoniczne (Delanty, Jones 2002). Motyw ten dobrze obrazują badania Evgenya Dobrenko, który w książce *The Political Economy of Socialist Realism* (2007) zajmuje się analizą tego, jak produkcja architektoniczna była wchłaniana przez projekt socjalistyczny we wschodniej Europie. Dobrenko argumentuje, że architektura socjalistyczna nie tylko była ruchem estetycznym, ale raczej stanowiła, obok filmu, fotografii, literatury i wielu innych form, narzędzie, za pomocą którego komunikowano socjalistyczne idee i kształtowano na ich gruncie nowe społeczeństwo. Dobrenko pokazuje w swojej pracy praktyczne zastosowanie symbolicznego kontekstu architektury.

Współcześnie znaczące miejsce w badaniach socjologicznych poświęca się także kwestiom związanym z usytuowaniem architektury w relacjach kapitalistycznych. Jest to dynamicznie rozwijający się obszar, w którym kluczowe staje się pojęcie architektury ikonicznej. Architektura ikoniczna jest zasadniczo typem architektury, który istnieje dla i poprzez kapitalizm. Są to zazwyczaj spektakularne obiekty autorstwa architektów światowej sławy, których nazwiska służą jako marki nie tylko w świecie architektury, ale także poza nim. Obiekty te poprzez swoją dominację w krajobrazie miast legitymizują siłę międzynarodowych korporacji. W to podejście wpisują się prace Leslie Sklaira (2005, 2017), według którego architektura ikoniczna wyrasta na gruncie kapitalistycznych praktyk skupionych na zysku i jednocześnie stanowi ich odzwierciedlenie. Z perspektywy Sklaira (2017), architektura jest zaangażowana w tworzenie rzeczywistości, która przedstawia asymetrię władzy oraz obejmuje zestaw rozwiązań materialnych i form reprezentacyjnych, które są sprzeczne między innymi ze zrównoważonym rozwojem środowiska oraz zasadami demokracji. Osadzanie kapitału w ekskluzywnych biurach, hotelach, stylizowanych centrach handlowych, centrach kultury, stadionach sportowych i muzeach jest to bowiem tylko architektoniczny testament zdolności ekonomicznej i politycznej władzy.

Dobrym przykładem tego podejścia są badania Marii Kaiki (2010, s. 453), która na ikoniczne obiekty patrzy w swoich analizach jak na symbole sukcesu ekonomicznego i gospodarczego, a w konsekwencji zastanawia się nad tym, jak budynki stają się aktorami fizycznej, instytucjonalnej, ekonomicznej i społecznej transformacji Londynu (Müller, Reichmann 2015, s. 224). W jej badaniach bardzo ważne jest wyartykułowanie fizycznej obecności architektury, której przypisuje ogromny potencjał kon-

struowania nowej tożsamości społecznej. Kaika (2015) spogląda w swoich badaniach także na pracę architektów w kontekście kapitalistycznych praktyk rynkowych. Używa przy tym dość odważnej metafory, według niej bowiem dzisiejsi projektanci są jak pociągi i podążają po torach, trajektoriach wytyczonych dla nich przez inwestycje kapitałowe. Model architekta bohaterskiego, który sprzeciwia się władzy i dyskutuje z publicznymi ideami, został zastąpiony przez architekta oportunistycznego, który boi się „wykolejenia” (Yaneva 2017, s. 18).

ZROZUMIENIE ARCHITEKTURY POPRZEZ PRAKTYKI

Jeśli zatem pierwszy obszar badań studiów socjologicznych nad architekturą pozycjonuje materialne artefakty jako odbicie idei społecznych, politycznych i ekonomicznych, to w konsekwencji budynki postrzegane są jako nośnik znaczeń. Należy jednak zwrócić szczególną uwagę, że w takim ujęciu znaczenie przypisywane jest architekturze odgórnie przez jednostki sprawujące władzę, na przykład inwestora. Sam projekt zaś pomyślany jest tak, aby poprzez użycie odpowiedniej formy wzmacniał ów przekaz na poziomie semiotycznym. Natomiast drugi obszar badań skupiony jest na znaczeniu, jakie przypisywane jest architekturze poprzez praktyki związane z tym, co na etapie projektowania architekci robią w pracowniach, firmach i na placach budowy, oraz z tym, jak budynek uwikłany jest w szereg codziennych praktyk związanych z jego użytkowaniem i zamieszkiwaniem. Oznacza to zatem, że znaczenie architektury nie jest osadzone w fizycznym artefakcie, ale w tym, jak ten materialny wymiar jest projektowany i używany. Perspektywa ta czerpie inspiracje z badań etnograficznych oraz prac Pierre’a Bourdieu (Jones 2016, s. 471). Pozwala zatem zgłębić, jak podchodzą do swojej pracy architekci oraz przybliżyć nas do zrozumienia architektury jako procesu, w którym znaczenie obiektu jest konstruowane i przekształcane na etapie projektowania, a także użytkowania — dostosowywania obiektu do zmiennych potrzeb życia codziennego. W ramach tego podejścia uwaga badaczy koncentruje się nie na strategiach — rozumianych jako odgórne kreowanie formy architektonicznej — ale na taktikach, czyli na tym, jak projekt definiowany jest przez architektów lub jak obiekty są na nowo definiowane poprzez przekształcenia wprowadzane na poziomie użytkowników.

Chcąc dać lepszy ogląd tej tradycji badań, w tym miejscu należy przywołać pracę Paula Jonesa (2006), który koncentruje się na zrozumieniu, w jaki sposób architekturze nadawane jest znaczenie, i stara się pokazać, że jest ono kształtowane poprzez procesy negocjacyjne, które możemy ob-

serwować w społeczeństwie. Ta propozycja stoi w opozycji do rozumienia kategorii znaczenia opisanego wyżej, odgórnie narzuconego. Architektura, zdaniem Jonesa, jest symbolem społeczeństwa, nadaje mu formę i przyczynia się do jego konstytuowania. Jednak takie podejście może być dość konfliktowe, ponieważ nie zawsze całe społeczeństwo będzie opowiadało się za tym, co dyskretnie formułuje i wyraża architektura. Dlatego konieczne jest spojrzenie na architekturę jak na „pole kontestacji kulturowej” (Jones 2006, s. 550). Jones proponuje zatem badanie praktyk nadawania znaczenia podczas projektowania, planowania, budowy i użytkowania obiektów. Znaczenie nie stanowi cechy stałej, ale raczej jest uzależnione od dynamicznych i symetrycznych procesów społecznych.

W koncepcję tę wpisują się badania Daniela Millera (2008). Mimo iż architektura nie stanowi ich przedmiotu, to ujawniają one złożoną relację między tym, jak z jednej strony jednostki w codziennych praktykach definiują architekturę, a z drugiej — jak architektura buduje wizerunek aktorów społecznych. Miller przygląda się mieszkaniom i znajdującym się w nich przedmiotom, aby zrozumieć specyfikę i styl życia badanych. Posługując się dokładnym opisem mieszkań na losowo wybranej ulicy w południowym Londynie pokazuje, jak meble i przedmioty, takie jak figurki z ceramiki czy ozdoby świąteczne, odgrywają centralną rolę w kształtowaniu i stabilizacji tożsamości ludzi (Müller, Reichmann 2015, s. 230). Badania te pokazują, jak znaczenie architektury może być konstruowane poprzez praktyki zamieszkiwania, które wiążą się z materialnym oswajaniem przestrzeni. Miller pokazał również, że aby zrozumieć, co znaczy budynek i jakie relacje budują z nim aktorzy społeczni, nie wystarczy tylko analizować go z zewnątrz, odnosząc się do stylistycznych i formalnych aspektów, ale badacze powinni spoglądać także na przestrzeń wewnątrz i na to, jak jest przekształcana przez użytkowników.

Ten obszar badań jest rozwijany w ostatnim dziesięcioleciu w Polsce pod nazwą socjologii zamieszkiwania (zob. Łukasiuk, Jewdokimow 2014, 2015; Skowrońska 2015). W ramach tego podejścia badacze koncentrują się na zrozumieniu, jak w codziennych procesach o charakterze oddolnym przestrzeń zamieszkania, rozumiana poprzez swoją materialność, jest przyswajana i negocjowana (Łukasiuk, Jewdokimow 2014, s. 26). Dobrze problem ten obrazują badania Jacka Gądeckiego, polegające na analizie procesów udomowienia się nowych mieszkańców na terenie jednej z krakowskich dzielnic — Nowej Huty. Gądecki (2014, s. 218) opisuje przemiany przestrzeni mieszkalnej, których mieszkańcy dokonują najczęściej własnymi rękoma. W badaniach tych istotne było podkreślenie kontekstu historyczno-urbanistycznego Nowej Huty, która powstała w myśl socja-

listycznych idei i stanowiła jedno z narzędzi kreowania nowego społeczeństwa. Badania Gądeckiego pokazują jednak, jak za pomocą oddolnych praktyk mieszkańcy mogą zmienić znaczenie architektury — jak może ono być konstruowane poprzez praktyki zamieszkiwania, które wiążą się z materialnym oswojeniem przestrzeni.

W ramach tej perspektywy ważny obszar stanowią także badania, które najlepiej opisuje Dany Cuff w studium *Architecture: The Story of Practice* (1991). Badaczka śledzi, jak w Ameryce w latach osiemdziesiątych XX wieku kształtował się codzienny świat pracy architektów. Proponuje spojrzenie na nich jako na krytycznych pośredników kulturowych w relacjach z kapitałem ekonomicznym i elitami politycznymi. Badania te pozwoliły odkryć skomplikowanie sztuki projektowania. Ich rezultatem była propozycja nowego portretu zawodu architekta, wyłaniającego się jako postać wysoce refleksyjna, której hierarchia wartości oraz poglądy polityczne często są sprzeczne ze stanowiskami ich klientów. Badania o podobnym charakterze przeprowadziła także Judith Blau (1984), analizując ograniczenia w działaniu architektów z perspektywy społeczno-logicznej, a w szczególności to, w jaki sposób w toku projektowania umiejętnie rozwiązywane są powstające nieporozumienia (Jones 2016, s. 471). Były to zatem badania, które pokazały, że proces projektowania tak naprawdę jest przestrzenią wielu sporów i ostateczna forma architektoniczna jawi się jako obszar porozumienia pomiędzy różnymi interesariuszami. Najnowsze badania nad praktykami architektonicznymi sugerują, że projekty powinny mieć bardziej krytyczną formę. Badacze natomiast powinni się koncertować na tym, jak architektura na etapie projektowania wykorzystana jest przez architektów do rozwiązywania problemów społecznych oraz jak łączą oni w jednej formie różne oczekiwania.

ZROZUMIENIE ARCHITEKTURY POPRZEZ INTERAKCJE

Trzeci obszar badań to dość dynamicznie rozwijające się w ostatnich latach podejście, na gruncie którego architektura rozumiana jest jako aktywny aktor życia społecznego, a głównym celem badań jest empiryczny ogląd interakcji człowiek–przedmiot z oczywistym uwzględnieniem elementów środowiska architektonicznego jako równorzędnych. Całkowicie zanegowane zostaje przy tym myślenie o architekturze w kategoriach tego, czym ona jest i co oznacza, kluczowe natomiast staje się wyartykułowanie tego, jaka jest sprawczość budynków — jak działają i co robią. Podejście to wyrasta na gruncie studiów nad nauką i techniką (STS) oraz teorii aktora-sieci (ANT) (zob. Fallan 2008) rozwijanej między innymi przez Bruno

Latoura (2010), który twierdzi, że nie tylko człowiek, ale także rzeczy mają zdolność działania. W ten sposób zostaje zanegowane rozróżnienie między podmiotem — który ma zdolność działania — a przedmiotem — którym można manipulować. Aplikując ANT do badań społecznych z zakresu architektury, można zaproponować rozumienie, które zrywa z jej pojmowaniem jako wykonanej i znaczącej i kieruje w stronę myślenia o procesie. Takie stanowisko pokazuje, że współcześnie architektoniczne artefakty nie są obiektami statycznymi, ale raczej dynamicznymi i elastycznymi, dlatego każdy budynek, nawet kiedy zostanie już wybudowany, jest w procesie, ponieważ zaczyna się starzeć i jest przekształcany przez użytkowników, a także modyfikowany przez wszystko, co wydarza się na zewnątrz i wewnątrz niego (Latour 2003, s. 29–31).

Jeśli perspektywę ANT zaaplikujemy do obszaru badań nad praktykami architektonicznymi, a dokładniej nad projektowaniem, to jasne stanie się, że architektura powstaje zawsze pomiędzy aktorami, którzy tworzą sieć wielu skonfliktowanych ze sobą interesariuszy — użytkowników, społeczności sąsiedzkich, konserwatorów, klientów, przedstawicielei rządu, władz miejskich i architektów (Latour, Yaneva 2008). Jednak szczególna uwaga w analizowaniu tych relacji zostaje skierowana na sprawczość materii. Najlepiej obrazują to badania, w których tradycyjna rola i status architekta zostają zakwestionowane (Fallan 2008, s. 91). Materialny artefakt bowiem jest nie tylko dziełem architekta, jak powszechnie się przyjmuje, ale raczej efektem interakcji, jakie zachodzą pomiędzy różnymi aktorami ze szczególnym uwzględnieniem materii rozumianej jako aktywna część życia społecznego. Dlatego opowieści architektów o ich własnych osiągnięciach pełne są słów wyjaśniających, jak poprzez materialność zostali oni doprowadzeni do konkretnego rozwiązania, ograniczeni przez inne budynki czy interesy (Latour 2003, s. 30). Architekci, projektując budynki, często kierują się także wewnętrzną logiką materiału, zmuszani są do podporządkowania się warunkom zastanym na miejscu budowy oraz powstrzymywani na różnych poziomach przez infrastrukturę techniczną. Wymienione przykłady nie opisują oczywiście wszystkich materializacji, w jakie uwikłana jest praktyka architektoniczna, ale pokazują, że ANT stanowi ożywczy wkład w badania architektoniczne, ponieważ pozwala lepiej zdefiniować procesualność architektury, która jest rozumiana jako złożona interakcja nie tylko między ludźmi i rzeczami, ale także między materialnością i znaczeniem (Fallan 2008).

Podejście to rozwijane jest także między innymi przez Albenę Yanevą (2009), która w swoich pracach stara się pokazać architekturę przez pryzmat szeregu procesów materialnych wykraczających dalece poza bu-

dowanie. Jednym z przykładów badań, w których badaczka śledzi, jak architektura uwikłana jest w materialne zależności, jest etnograficzne studium nad relacjami architektów z materialnymi artefaktami wykorzystywanymi w procesie projektowania w holenderskiej pracowni OMA. Celem Yanevy było nie tylko zbadanie samego procesu projektowania architektonicznego, ale pokazanie, jak aktorzy ludzcy i nie-ludzcy mogą wpływać na architektoniczny artefakt. W swoich analizach pokazała, że już na etapie projektowania obiekt jest zależny nie tylko od wizji architektów czy innych decydentów, ale także od materialnych ograniczeń. To myślenie o aktorach ludzkich i nie-ludzkich uczestniczących w procesach związanych z architekturą jest dobrze widoczne także w badaniach nad renowacją Alte Aula w Wiedniu (Yaneva 2018). Śledząc dynamikę procesu renowacji badaczka starała się zrozumieć, jak siedemnastowieczny budynek staje się uległy, posłuszny, ale także jak stawia opór i sprzeciw. Architektura w tych badaniach okazała się „zdolna” do przeciwstawienia się temu, co zapisano na temat jej historii w archiwach (Yaneva 2018, s. 45). Według Yanevy sytuacja renowacji jest wyjątkowa, ponieważ w jej trakcie najlepiej można zrozumieć sposób istnienia budynku.

Jednym z przykładów badań opartych na podejściu ANT jest także praca Lloyd'a Jenkinsa (2002, s. 226), który w studium paryskiego biurowca podkreślał, że należy zerwać z mitem budynku jako czegoś statycznego, zamkniętego i materialnie stałego. Jego alternatywne podejście do badania architektury skupiało się na śledzeniu różnych przestrzeni wewnątrz i wokół budynku, tych, które składają się zarówno z ludzkich aktorów — takich jak ludzie, którzy w nim pracują — jak i samego budynku. Jenkins w przestrzeni architektury poszukiwał powiązań i relacji pomiędzy aktorami technicznymi i społecznymi (nie-ludzkimi i ludzkimi).

Z kolei Thomas Gieryn (2002) w swoich badaniach, których celem było zrozumienie tego, co robią budynki, dostarczył kilku istotnych wskazówek na temat znaczenia interakcji, relacji i sieci dla badań nad architekturą. W studium przypadku budynku Wydziału Biotechnologii Cornell University w Nowym Jorku pokazał, jak artefakty mogą zakłócać klasyczny dualizm aktora/struktury. Architektura jest zatem nie tylko kształtowana społecznie, ale także informuje o zachowaniu społecznym i jest nieustannie przekształcana przez działania społeczne (Fallan 2008, s. 85). Gieryn (2002, s. 36) uważa, że architektura staje się zawsze czymś innym niż to, co jej projektanci przewidzieli, i czymś więcej niż to, co zostało wybudowane, ponieważ użytkownicy przekształcają jej formę poprzez różne zastosowania i znaczenia — podkreśla relacyjność i procesu- alność.

ARCHITEKTURA JAKO PROCES (RE)KONSTRUOWANIA

Zaproponowałem tu trzy sposoby spojrzenia na architekturę z perspektywy jej materialnego wymiaru. Pierwsze spojrzenie skupia się na myśleniu o materii poprzez to, co komunikuje, drugie na tym, jak wykorzystywana jest ona w codziennych praktykach, a trzecie polega na śledzeniu interakcji między tym, co społeczne, i tym, co materialne. Ta różnica perspektyw odzwierciedla zmianę zainteresowań nauk społecznych, co uczyniłem głównym przedmiotem tych rozważań. Jednak uważne prześledzenie tematów badawczych pojawiających się w wyróżnionych perspektywach ujawnia jeszcze jeden bardzo ważny aspekt zmian w definiowaniu architektury. Chodzi o to, że budynki nie są już postrzegane w badaniach społecznych jako znaczące, zmaterializowane struktury, ale raczej jako obiekty definiowane poprzez swoje działanie.

Jeżeli architektura definiowana jest poprzez znaczenie, to następuje skupienie badaczy na produkcie i efekcie, który zostaje zredukowany do statycznych ram, na przykład o treści politycznej, ekonomicznej. Budynek jest zatem pojmowany jako metasymbol społeczeństwa i kultury. Jego znaczenie jest zamknięte w sztywnej formie estetycznej, co w efekcie powoduje ograniczoną reakcję odbiorcy. Poza tym może zdarzyć się, że idee, które wyraża, zdezaktualizują się, zanim obiekt zostanie wybudowany.

Drugi sposób definiowania architektury w ujęciu socjologicznym koncentruje się na spojrzeniu na to, jak obiekt działa, co w konsekwencji pozwala nam zrozumieć zaproponowaną w tytule artykułu kategorię architektury jako procesu (re)konstruowania. (Re)konstruowanie w polu architektury rozumiem jako koproduktowanie, co — według mnie — oznacza ruch w kierunku bardziej dynamicznego rozumienia architektury. Przyjęcie przez badaczy takiego podejścia jest postrzegane także jako wyraz wrażliwości na materialność i relacyjność (Law 2004, s. 157). W takim ujęciu budynek daleki jest od stabilności, pojawia się raczej jako dynamiczna mapa wszystkich trajektorii i zdarzeń, które wyzwala, i zmienia się w zależności od różnych interakcji (Yaneva 2017, s. 42). Architektura staje się zatem w relacjach pomiędzy aktorami, z których każdy przyczynia się do złożonego procesu tworzenia i budowania sieci, w której wszystko „działa”. Kategoria działania w kontekście architektury pozwala, po pierwsze, zrozumieć, jak obiekt jest projektowany, używany, jak zawodzi i co zostało w nim źle pomyślane. Poza tym myślenie o obiekcie w kategoriach procesualnych zapewnia wielowymiarowe spojrzenie, które koncentruje się na

sensie społecznym, materialnym i przypomina nam o wszechstronności architektury. Budynek, na który spoglądamy poprzez pryzmat jego działania, jawi się jako obiekt złożony z wielu różnych wymiarów i aktorów, którzy gromadzą się wokół niego, przekształcają i utrzymują. Zatem każdy projekt architektoniczny buduje i utrzymuje społeczność składającą się z aktorów ludzkich i nie-ludzkich (Yaneva 2017). Społeczności te angażują się w dość symetryczne, otwarte i „performatywne tańce sprawczości”, eksperymentując z materiałami i kształtami, testując możliwości, opracowując scenariusze, dostosowując obiekt do różnych okolicznościach i odpowiadając za to, co wyłoni się w procesie manipulacji (Pickering 1995). Dlatego projekt, który działa, nie jest raz na zawsze ustaloną formą, ale przeciwnie — jest inicjatorem i otwiera nowe formy działania oraz myślenia, w efekcie czego jest wynikiem wielu nieprzewidywalnych sojuszy.

Kluczowe w tym miejscu pytanie dotyczy tego, jak badać architekturę ujmowaną jako proces (re)konstruowania. Cennych wskazówek w tym zakresie dostarcza, według mnie, książka *Five Ways to Make Architecture Political: An Introduction to the Politics of Design Practice* autorstwa Yanevy (2017), a także zbiór *Architecture, Materiality and Society Connecting Sociology of Architecture with Science and Technology Studies* pod redakcją Anny-Lisy Müller i Wernera Reichmanna (2015). Badanie oparte na zrozumieniu, jak działa architektura, można nazwać metodologią spowolnienia (Yaneva 2017, s. 37–41), w ramach której sytuuje się: (1) obserwacja uczestnicząca, (2) wywiady jakościowe oraz (3) analiza dokumentów (Müller, Reichmann 2015, s. 34–38).

Prezentowany artykuł z pewnością nie przedstawia w sposób wyczerpujący repertuaru socjologicznych badań nad architekturą i dlatego może pozostawiać pewien niedosyt. Zamierzałem jedynie naszkicować obraz tego, jak zmienia się postrzeganie architektury w naukach społecznych, proponując przegląd literatury z tego zakresu.

BIBLIOGRAFIA

- Blau Judith, 1984, *Architects and Firms: A Sociological Perspective on Architectural Practice*, MIT Press, Cambridge.
- Cuff Dana, 1991, *Architecture: The Story of Practice*, MIT Press, Cambridge.
- Cuff Dana, 2014, *Architecture's Undisciplined Urban Desire*, „Architectural Theory Review”, t. 19(1), s. 92–97.
- Delanty Gerard, Jones Paul, 2002, *European Identity and Architecture*, „European Journal of Social Theory”, t. 5(4), s. 453–466.

- Delitz Heike, 2009, *Gebaute Gesellschaft. Architektur als Medium des Sozialen*, Campus, Frankfurt am Main.
- Dobrenko Evgeny, 2007, *The Political Economy of Socialist Realism*, Yale University Press, London.
- Eßbach Wolfgang, 2001, *Antitechnische und antiästhetische Haltungen in der soziologischen Theorie*, w: Andreas Lösch (red.), *Technologien als Diskurse: Konstruktion von Wissen, Medien und Körpern*, Synchron, Heidelberg, s. 123–136.
- Fallan Kjetil, 2008, *Architecture in Action: Travelling with Actor-Network Theory in the Land of Architectural Research*, „Architectural Theory Review”, t. 13(1), s. 80–96.
- Fischer Joachim, 2009, *Die Architektur der Gesellschaft. Theorien für die Architektursoziologie*, Verlag, Bielefeld.
- Foucault Michel, 1998, *Nadzorować i karać: narodziny więzienia*, tłum. Tadeusz Komendat, Fundacja Aletheia, Warszawa.
- Gałkowski Jan, 2008, *Socjologia miast w epoce globalnej*, „Kultura i Polityka”, nr 4, s. 94–106.
- Gądecki Jacek, 2014, *Przestrzeń zamieszkiwania jako nośnik procesu gentryfikacji na przykładzie Nowej Huty*, w: Magdalena Łukasiuk, Marcin Jewdokimow (red.), *Socjologia zamieszkiwania*, Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, Warszawa, s. 215–238.
- Gieryn Thomas F., 2000, *A Space for Place in Sociology*, „Annual Review of Sociology”, t. 26, s. 462–493.
- Gieryn Thomas F., 2002, *What Buildings Do*, „Theory and Society”, t. 31, s. 35–74.
- Gieryn Thomas F., 2006, *City as Truth-Spot: Laboratories and Field-Sites in Urban Studies*, „Social Studies of Science”, t. 36(1), s. 5–38.
- Gutman Robert, 1975, *Architecture and Sociology*, „The American Sociologist”, t. 10(4), s. 219–228.
- Gutman Robert, 1992, *Architects and Power: The Natural Market for Architecture*, „Progressive Architecture”, t. 73(12), s. 39–41.
- Gutman Robert, 2015, *What Architectural Schools Expect from Sociology*, „Journal of Architectural Education”, t. 22(2/3), s. 13–20.
- Jałowicki Bohdan, Szczepański Marek, 2002, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Scholar, Warszawa.
- Jenkins Lloyd, 2002, *Geography and Architecture 11, Rue Du Conservatoire and the Permeability of Buildings*, „Space and Culture”, t. 5(3), s. 222–236.
- Jones Paul, 2006, *The Sociology of Architecture and the Politics of Building: The Discursive Construction of Ground Zero*, „Sociology”, t. 40(3), s. 549–565.
- Jones Paul, 2009, *Putting Architecture in Its Social Place: A Cultural Political Economy of Architecture*, „Urban Studies”, t. 46(12), s. 2519–2536.
- Jones Paul, 2011, *The Sociology of Architecture: Constructing Identities*, University Press, Liverpool.
- Jones Paul, 2016, *(Cultural) Sociologies of Architecture?*, w: David Inglis, Anna-Mari Almila (red.) *The SAGE Handbook of Cultural Sociology*, Sage, London, s. 465–480.
- Kaika Maria, 2010, *Architecture and Crisis: Re-Inventing the Icon, Re-Imag(In)Ing London and Re-Branding the City*, „Transactions of the Institute of British Geographers”, t. 35(4), s. 453–474.
- King Anthony (red.), 1980, *Buildings and Society: Essays on the Social Development of the Built Environment*, Routledge & Kegan Paul, London.

- Krajewski Marek, 2013, *Są w życiu rzeczy...: szkice z socjologii przedmiotów*, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa.
- Latour Bruno, 2003, *Promises of Constructivism*, w: Don Ihde, Evan Selingereds (red.), *Chasing Technoscience Matrix for Materiality*, Indiana University Press, Bloomington, s. 27–46.
- Latour Bruno, 2010, *Splatając na nowo to, co społeczne: wprowadzenie do teorii aktora-sieci*, tłum. Aleksandra Derra, Krzysztof Abriszewski, Univeritas, Kraków.
- Latour Bruno, Yaneva Albena, 2018, *Dajcie mi rewolwer, a poruszę wszystkie budynki: architektura z punktu widzenia Teorii Aktora-Sieci (ANT)*, tłum. Ewa Bińczyk, Jakub Gużyński, „Avant”, t. 9(3), s. 15–24.
- Law John, 2004, *After Method: Mess in Social Science Research*, Routledge, London.
- Leśniakowska Marta, 2019, *Czego chce architektura?*, w: Małgorzata Omilanowska (red.), *Znaczenie architektury/architektura znaczeń*, fundacja terytoria książki, Gdańsk, s. 27–71.
- Łukasiuk Magdalena, 2011, *Socjologia architektury w badaniach krajobrazu kulturowego miasta*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 60(2/3), s. 93–109.
- Łukasiuk Magdalena, Jewdokimow Marcin (red.), 2014, *Socjologia zamieszkiwania*, Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, Warszawa.
- Łukasiuk Magdalena, Jewdokimow Marcin (red.), 2015, *Socjologia zamieszkiwania: narracje, dyfuzje, interwencje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
- Majer Andrzej, 2010, *Socjologia i przestrzeń miejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Miller Daniel, 2008, *The Comfort of Things*, Polity Press, Cambridge–Malden.
- Müller Anna-Lisa, Reichmann Werner (red.), 2015, *Architecture, Materiality and Society: Connecting Sociology of Architecture with Science and Technology Studies*, Palgrave Macmillan, London.
- Park Robert E., 1925, *The City: Suggestions for the Investigations of Human Behaviour in the Urban Environment*, w: Robert E. Park (red.), *The City*, University of Chicago Press, Chicago, s. 1–46.
- Pickering Andrew, 1995, *The Mangle of Practice: Time, Agency, & Science*, The University of Chicago Press, Chicago–London.
- Preda Alex, 1999, *The Turn to Things: Arguments for a Sociological Theory of Things*, „The Sociological Quarterly”, t. 40(2), s. 347–366.
- Sklair Leslie, 2005, *The Transnational Capitalist Class and Contemporary Architecture in Globalizing Cities*, „International Journal of Urban and Regional Research”, t. 29, s. 485–500.
- Sklair Leslie, 2017, *The Icon Project: Architecture, Cities and Capitalist Globalization*, Oxford University Press, New York.
- Skowrońska Marta, 2015, *Jak u siebie: zamieszkiwanie i komfort*, Nomos, Kraków.
- Steets Silke, 2015, *Der sinnhafte Aufbau der gebauten Welt: eine Architektursoziologie*, Suhrkamp, Berlin.
- Steets Silke, 2016, *Taking Berger and Luckmann to the Realm of Materiality: Architecture as a Social Construction*, „Cultural Sociology”, t. 10(1), s. 93–108.
- Yaneva Albena, 2009, *The Making of a Building: A Pragmatist Approach to Architecture*, Peter Lang, Oxford.
- Yaneva Albena, 2017, *Five Ways to Make Architecture Political*, Bloomsbury Press, London.
- Yaneva Albena, 2018, *Jak budynki nas „zaskakują”. Renowacja Alte Aula w Wiedniu*, tłum. Ewa Bińczyk, Jakub Gużyński, „Avant”, t. 9(3), s. 25–48.

SOCIOLOGICAL STUDIES ON ARCHITECTURE:
TOWARDS ARCHITECTURE AS A PROCESS OF (RE)CONSTRUCTING

Mateusz Włodarek
(Adam Mickiewicz University)

Abstract

The article addresses sociologists' evolving interest in the study of architecture observed over the last few decades. The first part constitutes a critical review of existing approaches to sociological reflections on architecture. This is followed by a presentation of three areas of research that clearly show a paradigm shift: from object to process. The last section indicates the consequences of researchers adopting an understanding of architecture as a dynamic object that becomes a fully-fledged actor in societal life.

key words: architecture, process, materiality, sociological reflections on architecture

słowa kluczowe: architektura, proces, materialność, socjologiczny namysł nad architekturą